Ewoud Sanders

HET N-WOORD

De geschiedenis van een beladen begrip

2023 Prometheus Amsterdam

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Prometheus, Postbus 1662, 1000 BR Amsterdam.

© 2023 Ewoud Sanders
Omslagontwerp Jan van Zomeren
Omslagbeeld Collage van afbeeldingen uit het binnenwerk: pagina 46, Koninklijke Bibliotheek Den Haag; pagina's 67, 117 en 145, collectie Dirk J. Tang; overig beeld collectie auteur
Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort
Zetwerk Elgraphic
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 5340 3

1
DAN GOOIEN WE DE VAN DALES VAN HET HILTON AF

Eind 2001 eiste de 'Stichting Eer en Herstel Betalingen Slachtoffers van Slavernij in Suriname' dat de woorden *neger* en *creool* uit de Dikke Van Dale zouden worden geschrapt. Gebeurde dat niet, dan zou de stichting op 2 februari 2002 op de Dam in Amsterdam vijftig Van Dales verbranden.

Deze datum was niet willekeurig gekozen. Op die dag trouwden Máxima en Willem-Alexander in de Nieuwe Kerk in Amsterdam. Die kerk ligt ook aan de Dam.

Inhoudelijk wekte deze eis bij sommigen verbazing, maar publicitair gezien was het een geslaagde actie. Er werd geen vergunning verleend, de boekverbranding ging niet door. 'Dan gooien we de Van Dales van het Hilton af', vertelde Roy Groenberg, voorzitter van de stichting aan dagblad *Trouw*. De krant promoveerde dit citaat tot kop – wat ik hier heb nagevolgd. Ook die Hilton-actie werd niet uitgevoerd, maar inmiddels had het grote publiek door dat er iets aan de hand was met het woord *neger*. Dat woord was toen nog geregeld te lezen en te horen in de media.

Kort samengevat: de gevoelswaarde ervan was veran-

derd. Lang was het, zeker door witte mensen, opgevat als een min of meer neutrale term voor mensen met een zwarte huidskleur. In toenemende mate vonden sommigen het n-woord echter stigmatiserend en beledigend.

De maatschappelijke respons op dergelijke taalveranderingen verloopt volgens een vast patroon. Eerst is er weerstand: 'Allemaal politiek correcte larie, we bedoelen er niks kwaads mee.' Geleidelijk aan komt er meer begrip en ten slotte volgt (meestal) acceptatie. Eerst in de media, daarna bij een groter publiek.

Voor het n-woord is dat proces goed te volgen via krantenkoppen. Een kleine greep: '*Neger*, dat is geen scheldwoord. *Zwarte*, dat vind ik pas een belediging' (*NRC*, 2002); 'Wat is er eigenlijk mis met het woord *neger*?' (*NRC*, 2011), 'Mag een Afro-Surinamer "neger" blijven heten' (*Trouw*, 2013); en: 'Hoe vertaal je het n-woord?' (*NRC*, 2019).

Tegen die tijd lag ook het woord *slaaf* steeds meer onder vuur. In 2019 leidde dit in de *NRC* tot de kop '*Slaaf* moet *slaaf* blijven' boven een stuk van Frits Abrahams. Zijn argument: *slaaf* heeft al een negatieve lading dus daar hoef je geen *slaafgemaakte* van te maken. Al bij publicatie was dit echter een achterhoedegevecht: *slaafgemaakte* was toen al een kleine tien jaar terrein aan het winnen.

Over de historische en taalkundige aspecten van dergelijke veranderingen kun je twisten, maar uiteindelijk zijn de emoties meestal doorslaggevend: waarom zou je een woord blijven gebruiken dat door een groeiend aantal mensen als aanstootgevend wordt ervaren? Gaandeweg komt er een andere emotie bij: een woord gebruiken dat zo veel weerstand oproept, *voelt* op een gegeven moment niet goed meer.

Stop hier met lezen

Doel van dit boekje is om te laten zien hoezeer taal, racisme en discriminatie met elkaar verbonden zijn. Om in kaart te brengen welke waanideeën er aan het n-woord zijn opgehangen, hoe die ideeën zich in de loop van de tijd hebben ontwikkeld en welke factoren daarbij een rol hebben gespeeld.

Ik kijk daarbij in de eerste plaats naar woordenboeken en naslagwerken: van de zeventiende eeuw tot nu. Een hoofdrol is weggelegd voor de Dikke Van Dale. Reden is dat dit wordt beschouwd als ons belangrijkste woordenboek. Niet alleen door politici en rechters, maar ook door veel particuliere gebruikers.

Naast woordenboeken en naslagwerken heb ik veel oude kranten geraadpleegd, eveneens vanaf de zeventiende eeuw. Die kranten laten zien hoe n-woorden in de praktijk werden gebruikt. Op het eerste gezicht lijken dergelijke berichten over zwarte mensen te gaan, in werkelijkheid is dat slechts deels het geval. Ze zeggen vooral iets over hoe witte mensen naar zwarte mensen hebben gekeken. En soms nog kijken.

Steeds meer Nederlanders vinden het n-woord inmiddels zo incorrect of aanstootgevend dat zij weigeren het in z'n geheel uit te spreken. In plaats daarvan hebben zij het, net als ik hier, over het n-woord. Of over *n-sterretje*. Een bekend aftelversje als 'Tien kleine negertjes' wordt dan 'Tien kleine n-sterretjes'. Of, op schrift: 'Tien kleine n*g*rtjes'.

In dit boekje doe ik dat niet omdat het tot misverstanden kan leiden. Eerder heette dat aftelversje 'Tien kleine

nikkertjes'. Dat laatste n-woord stuitte al eerder op weerstand dan het eerste n-woord. Deze zin is nog te begrijpen, maar elders kunnen afbreekstreepjes en sterretjes tot misverstanden leiden. Ja, de geschiedenis van het n-woord is geregeld weerzinwekkend, maar ik vind het van belang om die zo helder mogelijk in kaart te brengen.

Waar nodig schijf ik het n-woord dus voluit. Ik volg hierin het voorbeeld van Randall Kennedy. In 2003 schreef hij het boek *Nigger. The Strange Career of a Troublesome Word*.

Dus: wie rilt van woorden als *neger* en *negerin*, stop hier met lezen. In een boekje als dit zijn ze onvermijdelijk. Bovendien zijn die woordvormen slechts het topje van de ijsberg. De echte duivel schuilt in de context en de definities.

Wonderlijk en pijnlijk

Voor wie is blijven lezen, het woord *neger* is onverbrekelijk verbonden met de geschiedenis van de slavernij. Sterker: aan het begin van de negentiende eeuw registreren woordenboekenmakers dat het n-woord in de eerste plaats 'slaaf' betekent. Het is gekoppeld aan allerlei vooroordelen en opvattingen die de slavernij moeten rechtvaardigen.

Na afschaffing van de slavernij verdwijnen die waanideeën niet. In sommige opzichten worden ze zelfs venijniger, want half verstopt onder een sausje van antiracisme – hiervan zullen nog vele voorbeelden volgen. De achterliggende rassentheorieën komen in dit boekje slechts zijdelings ter sprake; hun schaduw is mijns inziens voldoende zichtbaar in de bronnen waaruit ik citeer. Ook de geschiede-

nis van de slavernij komt slechts zijdelings voorbij. Daar zijn immers al veel goede, dikke studies over geschreven. Het boekje dat u nu in handen houdt, gaat hoofdzakelijk over de wonderlijke en pijnlijke geschiedenis van het n-woord.

Sommige mensen vinden dat dit woord helemaal verboden zou moeten worden. En dat het gebruik ervan zelfs strafbaar zou moeten worden gesteld. Eind 2022, in de rommelige aanloop naar de excuses van de Nederlandse overheid voor het slavernijverleden, werd dit door bepaalde belangengroepen zelfs als voorwaarde gesteld voor het aanvaarden van die excuses.

In theorie kun je een woord verbieden. Kijk naar Rusland, waar Poetin het heeft verboden om de oorlog in Oekraïne een oorlog te noemen. Wie deze smerige oorlog, want dat is het natuurlijk, wel zo noemt, kan in de gevangenis belanden. Dus in een totalitaire staat kun je het proberen, maar zelfs dan heb je nauwelijks controle over hoe mensen het onder elkaar gebruiken.

In een democratie is zo'n verbod even zinloos als kansloos. Het werkt mijns inziens ook averechts.

Stel, het was de 'Stichting Eer en Herstel', zoals ze tegenwoordig heten, gelukt om het n-woord te verbannen uit de Dikke Van Dale. Dan had dit woordenboek niet kunnen registreren hoe de gevoelswaarde ervan was veranderd. In 1999 luidde de definitie: 'afstammeling van de in vroeger tijd in Amerika ingevoerde negerslaven'. In 2005, in de volgende druk, werd daaraan toegevoegd: 'door sommigen als scheldwoord ervaren'. In de nieuwste editie is de definitie helemaal veranderd. Er staat nu: 'Af-

stammeling van de in vroeger tijd in Amerika ingevoerde, slaafgemaakte bewoners van Sub-Saharisch Afrika (verouderende, veelal met uitbuiting en slavernij geassocieerde en daarom door een groeiend aantal mensen als minachtend ervaren term)'.

Zo'n wijziging lijkt wellicht een kleinigheid, maar is dat niet. Bij de uitdrukking *zo zwart als een neger* in de betekenis 'zeer vuil' vermeldt dit woordenboek inmiddels dat dit 'beledigend' is. Alleen al op basis van die kwalificatie zou je bij de rechter een beledigingszaak kunnen winnen. Zonder een dergelijk onafhankelijk oordeel is dat veel moeilijker.

Voordat iemand nu denkt: maar het n-woord betekent toch niet alleen 'afstammeling van een slaafgemaakte'? Nee, dat is de *tweede* betekenis in de Dikke Van Dale. De eerste betekenis luidt momenteel 'zwarte Afrikaan (met kolonialisme geassocieerde en daarom door een groeiend aantal mensen als onwenselijk ervaren term)'. Volgens de Dikke Van Dale is het n-woord ook in deze betekenis 'verouderend'. Dat lijkt mij een voorbeeld van wensdenken, want bij de omroep Ongehoord Nederland gebruiken ze het nog regelmatig.

Wegwissen van informatie

Er kleeft nog een ander bezwaar aan het strafbaar stellen van het n-woord. De neerlandica Hilde Neus, werkzaam in Suriname, schreef hier eind 2022 een opiniestuk over. Het werd geplaatst in het Surinaamse dagblad *de Ware Tijd*, in het *Antilliaans Dagblad* en op de website van de Werkgroep

Caraïbische Letteren. Onder de kop 'Verbod op het woord neger' wijst zij erop dat een dergelijk verbod zou leiden tot het 'wegwissen van informatie'. Zo zouden ruim tienduizend archiefstukken en titelbeschrijvingen in onder meer het Nationaal Archief Suriname en de bibliotheek van de 'Anton de Kom Universiteit van Suriname' erdoor onvindbaar worden.

Bovendien zou heel veel proza en poëzie erdoor op het schavot terechtkomen. Ook van Antilliaanse, Curaçaose en Surinaamse schrijvers. In het prachtige *Mijn zuster de negerin* uit 1934 van de Antilliaanse schrijver, diplomaat en jurist Cola Debrot (1902-1981) komt het n-woord bijvoorbeeld ruim vijftig keer voor. Onder meer in samenstellingen als *neger-agent*, *negerhanden*, *negerinne-stem*, *negerjongens*, *negerkinderen*, *negerpatois*, *neger-rentmeester* en *negervriendinnetje*. En in *Wij slaven van Suriname* uit 1934 van Anton de Kom (1898-1945) komt het n-woord ruim honderdmaal voor. Onder andere in deze zin: 'Het heeft lang geduurd voor ik mijzelf geheel van de obsessie bevrijd had, dat een neger altijd en onvoorwaardelijk de mindere zijn moest van iedere blanke.' In een podcastserie uit 2021 over het leven van De Kom werd deze sleutelzin weggelaten uit een langer citaat. Omdat ze het n-woord niet wilden uitspreken, zo luidde de toelichting.

De Dikke Van Dale pretendeert de woordenschat van de afgelopen honderdvijftig jaar te beschrijven. Er is natuurlijk niets op tegen om woorden te schrappen die aantoonbaar in onbruik zijn geraakt. Maar er kleven nadelen aan het verwijderen van woorden onder maatschappelijke druk. Je

maakt er bijvoorbeeld misstanden uit het verleden ontoegankelijker mee.

In de praktijk is de Dikke Van Dale bij het n-woord drastisch gaan schrappen. Daarover later meer.